

УДК 911.3

Л.І. Медвідь, старший викладач кафедри туризму і рекреації
Мукачівський державний університет
вул. Ужгородська 26, м. Мукачево, 89600, Україна
me_lag@rambler.ru

ПРИРОДНО-ОРІЄНТОВАНИЙ ТУРИЗМ ТА УМОВИ ЙОГО РОЗВИТКУ В ЗАКАРПАТСЬКІЙ ОБЛАСТІ

В статті розглянуто та проаналізовано основні види природно-орієнтованого туризму, які ґрунтуються на використанні ресурсів природного середовища, а для свого розвитку використовують території недоторканої/дикої природи і мають екологічну орієнтацію. Визначено особливості та умови розвитку природно-орієнтованих видів туризму в Закарпатській області. Наведено приклади розвитку різних видів природно-орієнтованого туризму на прикладі Синевирського та Ужанського НПП.

Ключові слова: сталий розвиток, природно-орієнтовані форми туризму, м'який туризм, природний туризм, зелений туризм, екологічний туризм, природо-заповідний фонд, дика природа, недоторкане природне середовище, природоохоронні території, заповідники, національні парки, біологічне різноманіття.

ВСТУП

Збереження природного середовища для майбутніх поколінь є одним із найбільш важливих завдань для всіх регіонів. Збільшення урбанізаційних процесів і, як наслідок, несприятлива екологія, зростання екологічних катастроф змусили суспільство і людину звернути увагу на природу та спілкування з нею. Таку можливість дають природно-орієнтовані форми туризму, які набули широкого розповсюдження в сучасному світі завдяки сильному впливу в суспільстві екологічних поглядів, політики охорони природи, загострення проблем навколишнього середовища, збереження і охорони біологічного різноманіття.

Сьогодні навколо питання розвитку природничого туризму точаться постійні дискусії, що підтверджує актуальність дослідження. Більшість наукових розробок розглядають питання розвитку природно-орієнтованих видів туризму, зокрема екологічного, сільського (зеленого) агротуризму. Науково-теоретичну базу розвитку природно-орієнтованих видів туризму склали роботи: О. Дмитрука [2], В. Гетьмана [1], О. Колотухи, В. Смаля [3, 4], Ю. Зінька, М. Рутинського, О. Данілової, Д. Царика, Н. Гобак [5] та ін. Концепції розвитку природно-орієнтованих видів туризму активно розробляються і знайшли відображення в роботах закордонних авторів: R. Jungk, H. Ceballos-Lascurain, E. Boo, J. Krippendorf, Epler Wood, P. Jonsson, K. Lindberg, D. Hawking, T. Whelan, I. Mose, B. Steck, K.-H. Rochlitz, D. Kramer, W. Strasdas, G. Wallace, K. Ziffer, P. Hasslacher, D. McLaren, D. Western, N. Ward, P. Wight.

Зважаючи на потреби подальших досліджень, *метою статті є*: визначити місце та роль природничого туризму у природно-орієнтованих видах туризму

му; розглянути передумови їх розвитку в Закарпатській області. Досягнення поставленої мети передбачає вирішення наступних завдань: визначити теоретичну сутність природно-орієнтованих видів туризму; виділити риси, які характерні для природно-орієнтованого туризму; проаналізувати передумови розвитку природного туризму в регіоні.

Предметом дослідження є природно-орієнтовані види туризму, а об'єктом – передумови розвитку природничого туризму в Закарпатській області.

Теоретичне значення дослідження: формування сутності та змісту поняття природно-орієнтований туризм.

Практична значимість роботи: визначення особливостей розвитку природно-орієнтованого туризму та його вплив на сталий розвиток регіону.

МАТЕРІАЛИ ТА МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Вітчизняна та світова географічна література з тематики дослідження; статистичні дані; використання історико-географічного підходу до вивчення предмету дослідження; порівняння та узагальнення завдань дослідження.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ЇХ ОБГОВОРЕННЯ

У світовій практиці використовуються різні поняття туризму, пов'язані з сумлінним, екологічно грамотним використанням природних територій: “екологічний”, “природний”, “зелений”, “сільський”, “аграрний”, “біологічний”, “орнітологічний”, “м'який”, “стійкий” або “сталий” та ін. Незважаючи на спільні риси у системі природно-орієнтованого туризму, кожний із них має свої особливості та потребує деталізації.

Сільський зелений туризм (green rural tourism) в багатьох європейських країнах – різновид відпочинку, який пов'язаний з природними та культурним середовищем сільської місцевості. Зелений туризм (green tourism) акцентує увагу на тому, що відпочинок відбувається в безпосередньому контакті з природою та її компонентами. Він має високий ступінь доступу до екологічно чистої продукції, низький рівень забруднення навколишнього середовища [6].

Сільський (зелений) туризм є важливою складовою природно-орієнтованого туризму, що виник і розвивається під впливом екологічних поглядів, які відображають зростаючу тенденцію інтересів до природи та дбайливого ставлення до навколишнього середовища; враховує потреби навколишнього середовища, місцевого населення, підприємств та відвідувачів сьогодні та у майбутньому забезпечуючи сталий розвиток території за схемою 3-х L споживання (Landscape – Lore – Leisure/Природа – Знання – Довкілля) [7]. Його розвиток пов'язаний з територіями, де збереглися “натуральні” природні ландшафти з елементами благоустрою, існують умови для короткотривалого відпочинку (від 5-10 годин до 1-2 днів), здійснення різних видів рекреації.

Однією із форм сільського туризму є “агротуризм” (agritourism), який “м'яко” впливає на середовище, не завдаючи йому шкоди, “оберігає” цінні

природні комплекси. Він передбачає залучення туристів до аграрної діяльності сільських жителів, тому вирізняється специфікою організації.

Екологічний туризм є одним із сегментів туристичної діяльності, об'єктом спостережень якої є компоненти природного середовища, а головною вимогою – чуйне ставлення до природи та мінімізації впливу на неї. Він розглядається як форма активного туризму з ресурсозберігаючим стереотипом поведінки. Всесвітній Фонд дикої природи, ВТО, Міжнародний Союз Охорони Природи і природних ресурсів визначають екотуризм як туризм, що сприяє вивченню та охороні природи; організовується відповідно до етичних норм так, щоб звести до мінімуму вплив на навколишнє середовище, розвивається на територіях, що охороняються, і покликаний робити внесок у збереження і стійкий їх розвиток.

В практиці наукових досліджень поряд із природно-орієнтованими видами туризму часто використовується термін природний туризм (*nature tourism, nature-based or nature-oriented tourism*), **розвиток якого залежить від використання природних ресурсів у їх відносно незміненому стані, включаючи ландшафти, рельєф, води, рослинність і диких тварин.**

Різновидом природного туризму є біотуризм (*wildlife tourism*) і подорожі в дику природу (*wilderness travel*), метою яких можуть бути будь-які об'єкти живої природи, від окремих видів до спільнот і біоценозів.

Природничий туризм спрямований на вивчення, спостереження, дослідження та пізнання природи, комплексів та компонентів природного середовища.

Поняття “природно-орієнтований туризм” широко використовується в літературі, але не має чіткого визначення. В широкому розумінні термін “природно-орієнтований туризм” об'єднує всі види відпочинку та подорожей, які здійснюються до мало зміненого природного середовища. Його характерними рисами є: наявність дикої природи, екологічно чистої території, малоосвоєного середовища, недоторканих природних комплексів; екологічна орієнтація та сприяння охороні природи; збереження соціокультурного середовища та сприяння інтересам місцевих жителів; отримання нових знань про природу та навколишній світ; можливість здійснення як в організованій так і в самодіяльній формі; ефективний вид природокористування; сприяння сталому розвитку.

Узагальнивши ці риси можна дати таке поняття: природно-орієнтований туризм – це сукупність форм, видів, способів відпочинку та подорожей, які здійснюються в природне середовище, головною перевагою для якого є мало-займаність / недоторканість природи або її компонентів, а метою перебування в природному середовищі є отримання нових вражень, позитивних емоцій від спілкування з природою та пізнання і вивчення природи.

Всі види природно-орієнтованого туризму передбачають залучення, використання та управління всіма ресурсами таким чином, щоб економічні, соціальні й естетичні потреби могли задовольняти основні екологічні процеси, біологічну різноманітність та системи підтримки життя. Сталий розвиток туризму характеризується еволюційним характером та довготривалістю розвитку; еко-

логічною коректністю (ефективністю) туристичного руху та туристичного бізнесу, сприянням збереженню природного середовища та культурної спадщини; гармонійністю (збалансованістю) усіх складових елементів сталого розвитку туризму як соціо-еколого-економічної системи; соціальною справедливістю доступу різних поколінь (генерацій) до туристичних ресурсів (природних і штучних, культурних і соціально-побутових); динамічним характером розвитку [8].

Закарпатська область є одним із туристично привабливих регіонів України, де є чудові умови для розвитку природно-орієнтованого туризму. За рахунок гірського рельєфу та складних умов, значної віддаленості і відповідно помірному впливу господарської діяльності людини, біологічного різноманіття, мальовничих краєвидів, недоторканості ландшафтів, відсутності розвинутої туристичної інфраструктури на території краю збереглися окремі території “дикої” природи, що особливо приваблюють не тільки науковців, але й численних туристів. Їх збереженню сприяє значні площі природно-заповідного фонду, площа яких постійно зростає. Так, станом на 01.01.2012 р. площа природно-заповідного фонду Закарпатської області становила 176352,5 га, або 13,8 % від загальної площі краю. Позитивним показником якісного формування природно-заповідної фонду області є те, що із 452 природоохоронних об’єктів значна частина (91 %) площі припадає на великі природоохоронні об’єкти: 1 біосферний заповідник, 3 національні природні парки та 2 регіональні ландшафтні парки (табл. 1).

Таблиця 1

**Розподіл площі природо-заповідного фонду Закарпатської області
за категоріями об’єктів (станом на 01.01.2012р.)**

Категорія об’єкта	Кількість об’єкта	Площа об’єкта, га
Біосферні заповідники	1	58035,8
Національні природні парки	3	87964,3
Регіональні ландшафтні парки	1	1033,66
Заказники загальнодержавного значення	19	12368,0
Заказники місцевого значення	45	5563,2
Пам’ятки природи загальнодержавного значення	9	464,0
Пам’ятки природи місцевого значення	328	478,28
Заповідні урочища	9	1183,3
Ботанічні сади загальнодержавного значення	1	86,414
Дендрологічні парки місцевого значення	4	37,9
Парки-пам’ятки садово-паркового мистецтва загальнодержавного значення	1	38,0
Парки-пам’ятки садово-паркового мистецтва місцевого значення	31	134,721
Разом:	452	171637,036

*складено та узагальнено за даними [9]

Площа природно-заповідного фонду нерівномірно розміщена по території області і репрезентує основні типи ландшафтів регіону з характерними природними комплексами. Більшість ділянок “дикої” природи знаходиться в гірських районах – Рахівському, Воловецькому, Міжгірському, Перечинському, Великоберезнянському, не рідко їх можна зустріти і в низинних районах – Іршавському, Тячівському, Берегівському.

Найбільш активно в туризмі використовується територія Синевирського та Ужанського національних природних парків (НПП).

Кожний з парків пропонує характерні для нього види рекреаційно-туристичних послуг: екскурсії еколого-пізнавальними стежками, пішохідний спортивно-оздоровчий трекінг, велосипедні та кінні тури, послуги екстремального туризму (дельтапланеризм, пара планеризм). Особливою популярністю користуються такі туристичні об’єкти: найбільше озеро Карпат – Синевирське, Дике озеро, болото “Глуханя”, Реабілітаційний центр бурих ведмедів у межах НПП “Синевир”, гори Явірник та Кременець, де збереглися ділянки букових пралісів, г. Плішка, урочище “Чорні Млаки” – Ужанського НПП.

Перспективи для розвитку природничого туризму на території Ужанського НПП створює його входження до міжнародного біосферного резервату “Східні Карпати”, тому розвиток туризму в парку погоджується з схемами туристичного розвитку Бещадського національного парку (Польща) та національного парку “Полоніни” (Словаччина), а також Надсянського регіонального ландшафтного парку (Україна) [10].

Специфічною рисою туристичного розвитку парків є поєднання природно-орієнтованих форм туризму з традиційними формами відпочинку у гірських місцевостях (відпочинок, оздоровлення, гірський та гірськолижний туризм). Ці два вектори туристичного розвитку парків забезпечують розвиток як традиційних форм туризму, так і природно-орієнтованих. У сукупності вони гарантують сталий розвиток туризму у регіоні через його екологічну орієнтацію та підтримку соціально-економічної активності місцевого населення.

ВИСНОВКИ

Природно-орієнтований туризм є новим поняттям в науковій літературі. Він охоплює різні подорожі у природне середовище і відображаючи специфічні особливості має такі види: сільський (зелений) туризм, агротуризм, екологічний, природничий тощо. Проте всі вони орієнтовані на дбайливе ставлення до природи та її охорону, пізнання природи та навколишнього світу, спрямовані на забезпечення сталого, збалансованого розвитку території.

Закарпатська область є одним із туристично привабливих регіонів України, де поряд із сучасними рекреаційно-туристичними об’єктами можна зустріти ділянки “дикої” недоторканої природи. Вона має сприятливі умови для розвитку всіх видів, форм і напрямів природно-орієнтованого туризму: не тільки розгалужену мережу природно-заповідних територій (НПП Синевир та Ужанський, Карпатський біосферний заповідник та інші), кількість яких постійно

збільшується, але і мальовничу природу гірської частини краю. Достатньо розгалужена туристично-рекреаційна інфраструктура дозволяє забезпечити туристів належними умовами відпочинку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Гетьман В. І. Екотуризм в національних парках / В. І. Гетьман // Екологічний вісник. – 2002 – № 7-8. – С. 24-27
2. Дмитрук О. Ю. Урбанізація та екологічний туризм: теорія і практика конструктивно-географічного дослідження / О. Ю. Дмитрук. – К.: ВПК “Київський університет”, 2002. – 76 с.
3. Смаль В. В. Світовий досвід розвитку екологічного туризму / В. В. Смаль // Український географічний журнал. – 2003.-№ 4. – С. 58-64.
4. Смаль В., Смаль І. Туризм і сталий розвиток / В. Смаль, І. Смаль // Вісник Львівського університету. – 2005. –Вип. 32. – С. – 163-173.
5. Гобчак Н. Ф. Природоохоронні території в контексті розвитку екологічного туризму на території Закарпаття / Н. Ф. Гобчак // Збірник наукових праць Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – К.: ВІКНУ, 2012. – Вип. № 36. – С. 323-328.
6. Research report. Scottish enterprise. Perspectives on international best practice green tourism. – Edinburgh, 2004.
7. Клицинова В. А. Проект программы развития ООН “Устойчивое развитие на местном уровне). Зеленые маршруты / В. А. Клицинова– Минск, 2009.
8. Ткаченко Т. І. Сталый розвиток туризму: теорія, методологія, реалії бізнесу: монографія / Т. І. Ткаченко – Вид. 2-ге, перероб. та допов.). – К.: Видавництво Київського національного торговельно-економічного університету, 2009. – 463с.
9. Департамент екології та природних ресурсів Закарпатської обласної державної адміністрації (режим доступу: <http://ecozakarpat.gov.ua/>)
10. Klimkiewicz M. Kształtowanie turystyki transgranicznej w rezerwacie biosfery “Karpaty Wschodnie” / Użytkowanie turystyczne parków narodowych. Ojców, 2002

REFERENCES

1. Het'man, V. (2002), “Ecotourism in national parks”, [“Ekoturizm v natsionalnykh parkakh”], *Ekolohichnyy visnyk*, No7-8, pp.24-27.
2. Dmytruk, O. (2002), “Urbanization and Eco-Tourism: Theory and practice of structural and geographical research”, [“Urbanizatsiia ta ekolohichniy turizm: teoriia i praktyka konstruktivno-geohrafichnoho doslidzhennia”], VPK “Kyivivs'kyi universytet”, Kyiv, 76p.
3. Smal', V. (2003), “World experience of ecotourism development”, [“Svitovyi dosvid rozvytku ekolohichnoho turyzmu”], *Ukrayins'kyi heohrafichnyi zhurnal*, No4, pp.58-64.
4. Smal', V. (2005), “Tourism and Sustainable Development”, [“Turyzm i stalyi rozvytok”], *Visnyk L'vivs'koho universytetu*, No.32, pp.163-173.
5. Hobchak, N. (2012), “Protected areas in the context of eco-tourism in Transcarpathia” [Pryrodookhoronni terytorii v konteksti rozvytku ekolohichnoho turyzmu na terytorii Zakarpattia], *Zbirnyk naukovykh prats' Vys'kovoho instytutu Kyivivs'koho natsional'noho universytetu imeni Tarasa Shevchenka*, No 34, pp.323-328.
6. Research report. Scottish enterprise. Perspectives on international best practice green tourism. – Edinburgh, 2004
7. Klytsunova, V. (2009), “UN development program draft “The sustainable development at the local level). Green routs”” [Proekt prohramm razvytyia OON “Ustoichyvoe razvytye na mestnom urovne. Zelenye marshruty”], Klytsunova V. A. – Mynsk.
8. Tkachenko, T. (2009), “Sustainable development of tourism: theory, methodology, business realities: Monograph”. 2nd ed. [Stalyi rozvytok turyzmu: teoriia, metodolohiia, realii biznesu: monohrafiia, Vyd. 2-he, pererob. ta dopov], Kyiv, 2009. 463 p.
9. “Department of Environment and Natural Resources of the Transcarpathian Regional State Administration” [“Departament ekolohii ta pryrodnykh resursiv Zakarpatskoi oblasnoi derzhavnoi administratsii”], available at: <http://ecozakarpat.gov.ua>.
10. Klimkiewicz, M. (2002), *Shaping cross-border tourism Biosphere Reserve “Eastern Carpathians”* [Formuvannya prykordonnoho turyzmu v biosfernomu zapovidnyku “Skhidni karpaty”], Ojców.

Надійшла 29.06.2014

Л. И. Медвидь

старший преподаватель кафедры туризма и рекреации
Мукачевский государственный университет
ул. Ужгородська, 26 г. Мукачево, 89600, Украина
me_lar@rambler.ru

ПРИРОДНО-ОРИЕНТИРОВАННЫЙ ТУРИЗМ И УСЛОВИЯ ЕГО РАЗВИТИЯ В ЗАКАРПАТСКОЙ ОБЛАСТИ**Резюме**

В статье рассмотрены и проанализированы основные виды природно-ориентированного туризма, основанные на использовании ресурсов природной среды, которые для своего развития используют территории нетронутой/дикой природы и имеют экологическую ориентацию. Определены особенности и условия развития природно-ориентированных видов туризма в Закарпатской области. Приведены примеры развития различных видов природно-ориентированного туризма на территории Синевирского и Ужанского НПП.

Ключевые слова: устойчивое развитие, природно-ориентированные формы туризма, мягкий туризм, природный туризм, зеленый туризм, экологический туризм, природно-заповедный фонд, дикая природа, нетронутую природную среду, природоохранные территории, заповедники, национальные парки, биологическое разнообразие.

L. Medvid

senior lecturer of the tourism and recreation chair,
Mukachevo State University
Uzhgorodska St. 26, Mukachevo, 89600, Ukraine
me_lar@rambler.ru

NATURE-BASED TOURISM AND CONDITIONS OF ITS DEVELOPMENT IN TRANSCARPATHIAN REGION**Abstract**

Preserving the environment for future generations is one of the most important tasks in all regions. Increasing urbanization processes and the resulting adverse environment made society and a human being pay attention to nature and communicate with it. Nature-oriented forms of tourism are called in special and popular literature: mild, nature (natural), mountain (alpine), rural (green, agrotourism), environmental.

The purpose of the study: the development of nature-based forms of tourism in the Transcarpathian region.

The aim is to define the role and place of the nature tourism in nature-based forms of tourism; to consider the preconditions for their development in the Transcarpathian region.

Analysis of national and international literature on the subject of geographical research; use of historical-geographical approach to the study of the subject of research; comparison and synthesis of the research tasks.

Transcarpathian region is one of the most attractive regions of Ukraine, where, along with modern recreational and tourist attractions areas of "wilderness" e. i. untouched nature

can be found. This is the basis for the development of “new” forms of tourism in the area, which includes nature-based tourism (including – nature tourism), which is based on the use of resources, environment and development that require “wild” natural systems and their biodiversity, environmentally friendly territory, where economic activity has not changed the landscape.

The basic condition for the development of nature tourism is its ecological orientation, that means it should contribute to the conservation of the natural environment and be aiming for a tourist to obtain new knowledge about nature and the world around us while traveling. The advantages of nature-based tourism is that it can be performed in amateur and in an organized form, is an effective kind of nature use and promotes the sustainable development of territories.

In a general sense nature tourism is a complex of forms and ways of leisure travel in the natural environment the main advantage of which is integrity of nature or its components, and the purpose of the stay in the environment is getting new experiences, positive emotions from contact with nature and learning and exploring nature.

Taking into account these characteristics it can be noted that the Transcarpathian region has all the preconditions for the development of nature tourism (natural geographic, ecological, social and economic) for sustainable development of the region. Environmental priorities of nature tourism are to ensure the preservation of pristine landscapes and wildlife on the part of local communities and travelers. Social priority aims to provide interesting and meaningful staying in the environment for tourists, improvement of life quality for local residents, maintenance of principles and requirements of nature tourism. Economic priorities are to support sustainable development of the most vulnerable and valuable areas.

Keywords: sustainable development, nature-oriented forms of tourism, soft tourism, nature tourism, green tourism, ecotourism, nature-reserve fund, wildlife, untouched natural environment, protected areas, nature reserves, national parks, biodiversity.